

Íslenskt mál er KALLKYNSMÁL

Í seinastuni eru ymsir foroyingar farnir at brúka setningar sum so-leiðis ekki samljóða — sum til dæmis fylgjandi setningar: «Tingmaðurin og maður hansara voru á framsýninginni», ella «tingmaðurin var í reyð-um kjóla», hóast hesir setningar eru málfrøðisliga rættir.

Í dag lata vit ofta kyns-leikan vera avgerandi og vísa útum setningin, so at hann ikki er í innri sam-ljóði, og sostatt ikki kann metast málsliga rættur. Sum dæmi kann eg nevna fylgjandi setning úr «Alþingistiðindum», sum ljóðar soleiðis: «Háttvirði heilsumálaráðharrin er stóð her og eg havi hug at spyrja hana...» Sagn-orðið «stóð» sum er í fyrsta persóni og kvenn-kyni visir á kallkynsnavn-orðið «heilsumálaráð-harri». Sama kann sigast um orðið «hana». Annað dæmi er úr BA-ritgerð Guðrunar Theodorsdótt-ur, «Kyn og kynferði» frá 1985: «Skúladreingir kappaðust um at bjóða nýggja læraranum upp at dansa til hon sá so gott út». Í hesum setningi svarar navnorðið ikki til persónsformavnið, «hon» visir á kallkynsnavnorðið «lærari». Málfrøðisliga rættir setningar hevið verið «Skúladreingirnir kappaðust um at bjóða nýggja læraranum upp at dansa til hann sá so gott út».

Íslendingar eru stoltir av sínum tungumáli og tað er ikki lögð, tí íslenskt mál er nær knýtt sjálvstöðis-triðnum og vorðið sym-bolskt fyri mentan og sjálvstöði tjóðarinnar. Hátiðarligar latur verður havt á lofti at málið er dýrmætasta ogn tjóðar-innar, og dentur verður lagdur á at halda málið reint, verja og røkta tað. Ofta verður tað tikið illa upp, um onkur sigur okk-urt, ið metast kann vera «skeivt» mál. Summi tykjast liva í stöðugum ótta fyri at málið man fara at doyggja út, og illa verður tikið imóti broyt-ingum sum fara fram í málinum, og nýskapnum, og serliga um tær kunn- leiðast aftur til útlendska ávirkan. Broyingar tykj-ast vera av tí illa, og tekin um vandan fyri at málið skal ganga til grundar.

Í hesum úrskurðum liggur goymd tann áskoð-an, at einaferð, fyri lang-ari tíð síðani, varð til eitt heilskapað tungumál — íslenskt — hjá okkara forfedrum. Tað mál er sambært hesum tað veru-liga, sanna íslenska, og nútíðar íslenskt sostatt minni, ella rættari sagt «vánaligari», íslenskt enn tað gamla. Men tungumál eru sambært náttúru sína sveigiliga. Tey verða til og mennast í fólkunum og fyri at tæna samskiptum tess. Bert tungumál sum latin, sum ikki verða tosað, broyst ikki. Mál sum ikki menn-ast og broystast eru deyð mál. Broytileikin er ikki vandatekin, men tekin um eitt «heilsugott» mál.

Sera tætt samband er millum eitt mál og sam-felagið sum brúkar tað.

Málið broytist við broytt-um samfelagsformum. Nýggj ting verða til og tá torva nýggj orð. Broyttar samfelagsumstøður og samfelagsskipanir hava á-virkan á málið. Málið hjá formóðrum okkara kundi brúkast í teirra samfelagi, men tað hevði gagnast okkum lítið í dag, og enn minni hevdu vit skilt tað fullkomiliga.

Vesturlandsk mál endurspeglar vestur-lenska mentan, og á sama hátt endurspeglar nútíðar íslenskt tað sam-felag sum vit búgva í. Sum vit víta hevur mann-fólk havt rættin til at skil-greina og skapa samfelagið, og á sama hátt hevur mannfolk havt rættin til at forma og av-gera hvat ið mett verður rætt mál og hvat skeivt.

Íslenskt starvsheiti

Eins og aðrar vestur-lenskar kvinnur hava íslenskar rent seg á tað at móðurmál teirra er kall-kynsmál. Íslenska málið endurspeglar eitt sam-felag sum er formað av mannfolki. Lýsandi dæmi er eitt nú tað, at flestøll starvsheiti eru í kallkyni. Samstundis eru vanligu reglurnar tær, at vit skulu brúka kallkynsorð um mannfolk og kvennkyns-orð um konufólk. Sjálv-andi eru nógv undantøk frá hesum reglum, og nú ið kvinnur í vaksandi mun fara í sonevnd mannfolka-størv, eru hesi undantøk vorðin fleiri og fleiri.

Greitt er, at saman-stoytir verða í teim mál-um, har málfrøðislig kyn ikki svara til kyn teirra sum vist verður til. Nógv

halda tað vera ófýsigt at brúka setningar sum so-leiðis ikki samljóða — sum til dæmis fylgjandi setningar: «Tingmaðurin og maður hansara voru á framsýninginni», ella «tingmaðurin var í reyð-um kjóla», hóast hesir setningar eru málfrøðis-liga rættir.

Í dag lata vit ofta kyns-leikan vera avgerandi og vísa útum setningin, so at hann ikki er í innri sam-ljóði, og sostatt ikki kann metast málsliga rættur. Sum dæmi kann eg nevna fylgjandi setning úr «Alþingistiðindum», sum ljóðar soleiðis: «Háttvirði heilsumálaráðharrin er stóð her og eg havi hug at spyrja hana...» Sagn-orðið «stóð» sum er í fyrsta persóni og kvenn-kyni visir á kallkynsnavn-orðið «heilsumálaráð-harri». Sama kann sigast um orðið «hana». Annað dæmi er úr BA-ritgerð Guðrunar Theodorsdótt-ur, «Kyn og kynferði» frá 1985: «Skúladreingir kappaðust um at bjóða nýggja læraranum upp at dansa til hon sá so gott út». Í hesum setningi svarar navnorðið ikki til persónsformavnið, «hon» visir á kallkynsnavnorðið «lærari». Málfrøðisliga rættir setningar hevið verið «Skúladreingirnir kappaðust um at bjóða nýggja læraranum upp at dansa til hann sá so gott út».

Tá samanstoytir verða millum málfrøðisligt kyn og kyn tess sum vist verður til, stendur valið millum tað at hava setningarnar málsliga rættar, men samstundis merkingarliga ósamljóð-andi, ella merkingarliga rættar og málsliga skeiv-ar. Fyrirnevndi setningur um tingmannin og mann hansara er málfrøðisliga rættur, men vandamálið er at tingmenn vanligi ikki hava «menn».

Hann er húsmóðir

Hóast kvinnur í vaksandi mun verða umrøddar í kallkyni, halda nógv tað vera óhóskandi at brúka starvsheiti í kvennkyni tá tað ræður um mannfolk sum taka við vanabundn-um konufólkastørvum. Fara mannfolk í tilik størv verður starvsheitið broytt

uttan nakað roks. Tað tykist niðursetandi fyri mannfolk at siga seg vera sjúkrasystir, jarðamóðir ella fyrirstöðukvinna, og síðst av øllumugu vit siga «hann er húsmóðir».

Tað er aldri nakað iva-mál nær sipað verður til mannfolk, men eitt sum genturugu lærta tá tær læra móðurmálið, er til dæmis nær orðini «teir», «hann» og «maður» eisini vísa á tær, og nær ikki. Verður eisini sipað til kvinnur í eftirfylgjandi setningum?: «menn fóru at leggja til merkis at...», «teir stóru í dag eru tel-varar, poppsangarar og rokksangarar», «eru allir komnir?», «ársins maður» o.s.v...?

Ofta eru kvinnur komnar illa fyri tá tær hava verið umrøddar við-hvørt í kallkyni og við-hvørt ikki. Margurite Riche (1975) kannaði 200 ára dómsøgu Kanada og legði til merkis, at vegna ógreiðu merking orðsins «maður» («man») stóð tað til tolking dómara og lög-frøðinga gjøgnum tíðina, um ymiskar lógaravgerðir eisini voru galdandi fyri kvinnur. Kvinnur hava tí livað í teirri óvissu, at tað til hvørja tíð hevur verið tíðarandin ella gildismet-ing dómara sum ávirkaði lögfrøðisligu stóðu teirra í samfelagnum.

Tó tað ljóðar ótrúligt, eftir arbeiðslýsingum í bløðunum at dæma, so stendur í javnrættarlóg-unum, at lýsingar eftir arbeiðsfólki skulu stílast til bæði kyn, og at bannað er at lýsa eftir kvennkyni ella kallkyni. Tá henda lóg kom í gildi kann sigast at siðbundin kvinnustørv vórðu lögð niður og øll starvsheiti vórðu kallkyn. Orð sum (tað íslenska) «starfskraftur» vórðu sett í staðin fyri starvsheiti eins og «telefonama» og «skrivstovukvinna», men siðbundin starvsheiti í kallkyni fingið loyvi at verða verandi. Utlenskar kanningar vísa, at kvinn-ur taka ikki lýsingar til sín, har orðið «maður» kemur fyri, hóast orðið er ætlað báðum kynum (samanber íslensku orð-ini «karlamaður» og «kvenmaður» — ensku «man» og «woman»). Bem og Bem (1973) uppdagaðu

at kvinnur í minni mun søkja um siðbundin mann-fólkastørv tá orðið «maður» («man») verður brúkt í lýsingunum, hóast orðið hevur verið ætlað skilt í breiðari merking. Hvát við størvum sum «fulltrúi, verkstjóri, umsjónarmaður og deildarstjóri»? Hesi starvsheiti eru øll í kall-kyni og verða brúkt um siðbundin mannfolka-størv. Munnu kvinnur halda tey sipa til sín eins væl og til kallkynið?

Íslenskt starvsheiti sum «kennari, hjúkrunar-frøðingur, ritari» og orðið «starfskraftur» eru í dag serliga knýtt at kvenn-kyninum, men í brúki hava tey, eins og onnur kallkynsstarvsheiti, við sær samanstoytir millum málfrøðisliga kynið og kyn teirra sum vist verður til, tað vil siga tá hesi orð verða brúkt um kvinnur.

Hvat kann gerast?

Nógv halda tað hóska íslenskum málburði betur at broyta starvsheiti, so tey sum eru kvennkyn verða brúkt um konufólk og tey sum eru kallkyn um mannfolk, og harvið halda fast við vanligar ísl-enskar reglur. Tað er vist, at á henda hátt hevur íslenskt mál higartil komið sær undan saman-stoytum millum mál-frøðislig kyn og kynleika fólks, og soleiðis kann eisini forðast fyr stöðugt fleiri samanstoytum.

Samanstoytir sum hesir hava ofta við sær at málið lagar seg eftir broyttum umstøðum. Tað fer eisini onkursvegna at laga seg eftir broyttu stöðuni hjá kvinnum í samfelagnum, um hon varar nógv leingi.

Málkensla fólksins hev-ur ávirkan á hvussu málið mennist. Fólk roynir onkursvegna at sleppa undan tí sum argar mál-kensluna, og nógv halda tað vera ófýsigt at tosa um kvinnur í kallkyni. Tí er vandi fyri, at kyns-skipanin í íslenskum máli er brúknar broytist á onkran hátt (í nógvum indo-europeiskum málum eru málfrøðisligu kynini heilt dottin burtur). Krav-ið um at øll starvsheiti á íslenskum skulu vera í kallkyni hevur sít at siga við at skunda undir broyt-ingar av málfrøðisligu kyninum.

Broyingar verða í mál-inum líka mikið hvat hver sigur. Í hesum sambandi verður tað annaðhvørt starvsheiti ella mál-frøðin, sum fer at broyt-ast. Og líka mikið hvat hendir, so fara teir sum halda seg tosa «rætt mál» ivaleyst at mótmæla við feittum bókstavum.

Sjálvandi fara broyt-ing-ar í málinum ikki fram eftir einum degi, tær taka langa tíð, og í Íslandi eru umstøðurnar soleiðis, at málið broytist heldur spakuliga. Tað er millum annað av tí at Ísland er ein oyggj, vit liggja ikki nær uppat øðrum málum, og bókmentaligir síðir eru og hava verið sera sterkir. Vit kunnu hava ávirkan á málsligu menningina við serligum fyriskipanum (t.d. í skúlum og almenn-ari máltevu í fjølmiðl-um), men enn sum fyrr mennist og broytist málið eins og alt annað í sam-felagnum. Hesum kann ongin stöðga, uttan mun til hvussu nógv vald við-komandi hevur.

Tilvísanir:
Alþingistiðindi, hefti 9, 1986 (s. 1631)

Bem, S. og Bem, D. 1973, «Does Sex-biased Job Advertizing «Aid & Abet» Sex Discrimination». Journal of Applied Psychology 3, nr. 1., s. 6-18.

Richie, Margurite, 1975, «Alice through the Statues», McGill Law Journal, 21, Winther bls. 702.

Guðrun Theodorsdótt-ur, 1985, «Kyn og kyn-ferði» BA uppgáva í Há-skóla Íslands.

(kp. umsetti)